

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми дослідження. Праця – це основа існування і розвитку суспільства, повсякчасна і природна умова людського життя. Лише праця здатна дати людині те, чого не дала їй безпосередньо природа. Жодна інша форма життєдіяльності людини (гра, спілкування і т.п.) не здійснює на неї настільки серйозного, сильного формуючого впливу, як праця.

Праця є засобом виховання і формування особистості людини, якщо вона дає можливість проявитись творчим здібностям і бажанням дітей, дозволяє поєднати культурно-образний розвиток цих сил з їх інтересами, і приводить їх у дію. Вплив праці на формування почуттів емоційної сфери, особливо яскраво проявляється в процесі естетичного розвитку людини, адже праця приносить людині величезну внутрішню духовну силу, радість життя, задоволення ним, підтримує почуття власної гідності.

Основний зміст, мета і методи трудового виховання потребують навіть не підкріплення, а злиття з естетичними моментами виховного процесу. Ось це злиття, поєднання, переплетення і є основною проблемою всієї системи виховання на сьогодні.

В наш час, коли катастрофічно знизилася позитивне ставлення до праці, коли панує безробіття, не цінується ні розумова, ні фізична праця, завдання нашої школи полягає в посиленому впровадженні трудового навчання. Такі поняття, як творчість, краса посіли другорядне місце. Тому дане завдання стало гострою і болючою проблемою.

Аналіз попередніх досліджень. Питання поєднання трудового та естетичного виховання не є новим. Його розглядали у різних аспектах:

- 1) історико-педагогічному (Г. Сковорода, О. Духнович, О. Федькович, К. Ушинський, Т. Лубенець, І. Франко, Леся Українка, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський);
- 2) філософському аспекті (Д. Кучерюк, К. Замфір);
- 3) психологічному аспекті (Є. Іванов, О. Верещак, Ю. Гільбух, О. Клітов);
- 4) соціологічному аспекті (Г. Дворецька, В. Махнариков);
- 5) педагогічному аспекті (П. Мальковський, С. Бурс, Л. Гуляєва, О. Куделін, С. Матушкін, Н. Кушаєва, І. Пашков і т.д.).

Цією проблемою на сучасному етапі займаються відомі методисти (Е. Артамонова, Н. Беляков, В. Горський, О. Деркачов, О. Ільєнко, Н. Конишева, С. Ліпчин, В. Пакулова, Т. Шманаєва, В. Тименко, Л. Тинісов і т.д.).

Кагорта вчителів упроваджують нові методики у практику трудового виховання в початковій школі (А. Католиков, І. Міщенко, Н. Тіпухова, О. Артамонова, Д. Вормсбехер, О. Дроздова, Г. Ізвекова, Н. Карініна, М. Кікцьо, Л. Куцакова, Н. Лялина, Л. Малашкова, Г. Перевертень, Л. Уцеховська, Н. Федарчук, Н. Цвіткова і т.д.).

Проте процес вивчення зв'язків естетичного та трудового виховання ще не завершений, а навпаки, він став актуальною проблемою, яка потребує ефективних, стрімких і вражаючих змін.

Метою статті є висвітлення педагогічних умов і основних шляхів реалізації взаємозв'язку естетичного і трудового виховання молодших школярів у системі навчально-виховної роботи початкової школи.

У змісті праці, крім її головного призначення, – бути виробником матеріальних та духовних, життєво важливих цінностей для людини, – є складна, багатогранна у структурному і змістовому відношенні інша функція. Це естетична функція праці економічно, соціально і духовно обумовлена.

Джерелом і передумовою естетичного в праці є вироблене впродовж віків ідеальне уявлення про працю, як головну мету і суть людського життя.

Загальну структуру естетичного змісту та естетичної цінності праці можуть становити три її важливих компонента. При цьому, жоден із них не може виділитися із загального фону без того, щоб не порушити естетичні відношення у сфері праці.

Перший компонент – матеріальна основа праці, передумова її комфортності. За своєю природою – це позаестетичний компонент, або, правильніше було б сказати, що це передестетичний компонент відчужений від позитивної цінності предмета, будь-якого явища, яке несе в собі заряд утвердження життя людини. Технічне удосконалення будь-якого знаряддя праці важливим чином впливає на досягнення естетичного удосконалення і немислиме без нього.

Наступний компонент естетичного змісту праці – необхідність урахування відносної самостійності духовної культури, яка включає у вигляді системоутворюючого елемента естетичне пізнання суспільства і людини. Навіть теоретичні припущення прогнозуючого характеру по відношенню до естетизації праці майбутнього не могли залишитися безслідно. Внесення естетичної основи в працю із зовнішнього середовища було таким же необхідним, як і створення матеріально-економічних передумов.

Нарешті, третій структурний компонент – естетичне, як особлива цінність праці. Навідміну від зовнішнього прояву естетичної культури, який впливає на працю та інші сторони практичного життя, сама ця культура властива внутрішньому змісту праці. Сама праця – це предметна сфера, у якій зародилися і отримали подальший розвиток естетичні здібності людини [1, с. 107].

Принципово важливо зазначити що там, де задіяна воля, майстерність, обдумане виявлення власного відношення, яке потребує не лише фізичного відчуття важливості або напруження інтелекту, але і самовідчуття інтересу, – там, безперечно, зароджується та якість, яку ми називаємо естетичною основою у праці.

Ми переконані, що залежно від того, яке відношення до праці виховується у дітей, таким у майбутньому буде ставлення суспільства до праці.

Отже, однією з головних задач сучасної школи – є виховання працелюбності.

Працелюбність – це психічна якість особистості, яка має багатогранний характер. Залежно від того, в якому ракурсі вона розглядається, працелюбність постає перед нами то як одна з головних задач виховання, то як звичка, то як почуття (любов до праці).

У школярів працелюбність характеризується як загальними, так і специфічними для них особливостями: повністю добровільним характером праці, готовністю працювати при відсутності зовнішніх стимулів (тиск з боку батьків, учителів і т.д.), виконуючи при цьому окремі непривабливі, але необхідні для справи завдання. Зрозуміло, що ці особливості можуть проявлятися лише при умові, що виробнича праця учнів різних вікових груп буде організована методично правильно, з урахуванням відповідних психологічних вимог.

Першою такою умовою є мотивація праці, яка враховує вікові особливості дітей, підлітків, старшокласників, їхню психологію, актуальні для них потреби, запити, можливість вольової регуляції діяльності. При цьому будемо розуміти під мотивацією формування окремих мотивів діяльності.

Однією з важливих психологічних умов виховання працелюбності є така організація суспільно-корисної праці школярів, при якій вони мали б постійну можливість переконатись у її результативності.

Звідси випливає важливий висновок: потрібно, щоб усі завдання, які мають комплексний характер, заплановані на виготовлення завершеного виробу, обов'язково доводилися до кінця і, щоб інтервал, що розділяє старт і фініш трудового процесу, був, по можливості, коротшим.

Важливу роль у формуванні працелюбності школярів відіграє сучасна, об'єктивна, достатньо диференційована і мотивована педагогічна оцінка виготовленого виробу.

Вище ми здебільшого розглядали теоретичну сторону питання естетико-виховного значення дитячої праці. Але, як влучно сказав один учений: теорія без практики – мертва.

Знайомлячись із упровадженням у практику шкіл естетично-розвиваючої праці, ми зіткнулися з тим, що в її структурі домінує художня або технологічна основа, що небажано. Між ними необхідно знайти «золоту» середину.

Не секрет, що об'єкти праці розглядаються лише як засіб для закріплення певних знань та умінь, а їх можливість естетичного розвитку школярів або відсувається на задній план, або взагалі не враховується. Ця обставина негативно впливає на формування інтересу до предмету, знижує його виховний потенціал.

Взаємозв'язок естетичного і трудового виховання реалізується як у навчальному процесі, так і в різноманітних формах позакласної роботи. Цей взаємозв'язок слід розглядати, як умову ефективного засвоєння суми необхідних понять, формування емоційно-цілісного ставлення до світу і здатність реалізовувати сформовані погляди і переконання в практичному житті. Залучення в навчальний і позакласний процеси різних видів діяльності дозволяє також кожному учню знайти можливість для розвитку своїх індивідуальних здібностей і нахилів.

Єдність трудового та естетичного виховання як умова формування світогляду властива всім його структурним елементам: змісту, завданням, методам, результату. В завданнях ця єдність виражається в необхідності формувати з кожного школяра творчу особистість, морально-естетичний і психологічний образ у який входять: здатність до праці, наполегливість і терпіння, інтуїція і фантазія, уява, здатність до теоретичного мислення. У зміст трудового та естетичного виховання входять поняття, які розкривають соціальну функцію праці, на основі якої виникло естетичне ставлення людини до світу, знання про світ, про роль людської діяльності у створенні всіх матеріальних та духовних цінностей суспільства.

Єдність у методах виховання особливо яскраво проявляється у спеціальних виховних ситуаціях, які вимагають виявлення усіх духовних сил школярів – працелюбства, смаку, наполегливості та спеціальних художніх умінь. Такі ситуації створюються на звичайному уроці і в позаурочний час, на екскурсіях та під час КТС.

З організацією роботи учня в процесі трудового навчання нерозривно пов'язане створення естетичних умов праці, які становлять важливий компонент естетики.

До естетичних елементів умов праці належать:

- естетичні умови формування фізичного середовища праці: світлова, звукова композиція в сфері праці;
- естетичні умови, які формуються предметним середовищем праці: композиція інтер'єру, робочого приміщення, технологічного обладнання;
- естетичні умови, які формуються організацією трудових процесів: гармонія робочих рухів; естетичний зміст трудових процесів і результатів трудової діяльності;
- естетичні умови, які формують ставлення до колективу; естетичне ставлення до колективу, до виконання трудових завдань.

Навіть дуже пасивні учні активізуються в процесі праці, пов'язаної з елементами естетики.

Одне з завдань учителя на уроках трудового навчання – виховати в учня бережливе ставлення до матеріалів, уміння та намагання економно, по-господарськи ставитися до використаного паперу, картону, тканини, пластмаси, ниток, природних матеріалів.

На нашу думку, виховати бережливість у дітей можна у такий спосіб:

- по-перше, всі учні класу мають зберігати папір, картон, тканину та інші матеріали в спеціальних папках: матеріали добре зберігаються, не мнуться, не брудняться. До речі, в цих папках є спеціальні конверти для зберігання відходів: обрізків, які ще можуть знадобитися в роботі;
- по-друге, пояснюючи на уроці прийоми розмітки кожної деталі, вчитель має обов'язково (спочатку) показати, як потрібно розмістити деталь, щоб отримати мінімальні відходи матеріалу;
- по-третє, перед тим, як накреслити деталь на класній дошці, вчитель має показати учням аркуш матеріалу, накреслити потрібну деталь; це необхідно для того, щоб наочно показати дітям, що вчитель використовує матеріал економно, намагається, щоб відходів та обрізків було якомога менше;

– по-четверте, варто привчити учнів після закінчення кожного уроку критично оглядати всі залишки матеріалу – все, що може в майбутньому знадобитися потрібно скласти в конверт. Цей матеріал можна буде потім використати для виготовлення дрібних деталей.

Інтерес до праці підвищується, коли учні мають у своїй уяві образ речі, яку їм потрібно виготовити. Цей образ ніби манить їх, кличе до успішного завершення розпочатої справи, змушує хвилюватися за результат праці. Відповідно, виховний вплив праці підвищується за умови, якщо вона впливає не лише на свідомість, але й на почуття та уяву учнів. Учителі мають враховувати цю особливість трудового процесу.

Розкриття краси праці дорослих – тільки одна сторона виховання. Треба, щоб діти відчули красу своєї трудової діяльності, пережили насолоду від творчості. Для цього, насамперед, потрібно, щоб вони зрозуміли користь, суспільне визнання своєї праці, переконалися в її важливості.

На жаль, корисність дитячої праці не завжди розглядають як фактор виховання. Багато вчителів вважає, що виконана учнями початкових класів робота майже не має суспільного призначення, що головна мета уроків праці – дати дітям суму певних навичок. Можна навести безліч прикладів, коли після уроків, на яких діти набули практичних умінь і намагались краще виконати завдання, їхні вироби викидали: мети, мовляв, досягнуто, учні вміють працювати. Така організація трудової діяльності школярів не стимулює їх до удосконалення набутих умінь і навичок.

Учитель має подбати і про те, щоб перша спроба творчості обов'язково була успішною, щоб дорослі оцінили результати праці. Радість від успішно виконаної роботи – це стимул для майбутньої творчості. Коли пережито перший успіх почуття впевненості в своїх силах і можливостях, тоді вже не страшно, якщо в майбутньому будуть і невдачі. Дитина швидше переборе їх пам'ятаючи про свої досягнення.

У процесі праці учні усвідомлюють такі естетичні якості речей, як чистота, оформлення виробу, якість самої речі, її гармонія. Праця включає в себе художню обробку речі, змушує учнів радіти, любоватися результатами своєї роботи. Не потрібно соромитися почуттів радості та любовання. Любуючись гарним виробом, учні розвивають художній смак, підтверджують, закріплюють віру у власні можливості. Якщо учень бачить у праці хороше, то він буде критично ставитися до результатів своєї праці та праці друзів.

Інтерес учнів до праці значно підвищується, якщо праця пов'язується з установкою на виготовлення предмета за «законами краси», а також з установкою на практичну цінність даних умінь і навичок. Подібна естетична спрямованість у праці зберігає своє значення як в індивідуальній, так і в колективній роботі з учнями, сприяє розвитку образної пам'яті, естетичного смаку учнів, надає особливого змісту всій їхній роботі. До тих пір, поки школярі не знають привабливих засобів праці, то вона здається їм не цікавою. Але як тільки учитель зуміє розкрити естетичні сторони трудової діяльності, учні починають змінювати свої погляди на працю, зацікавлюються трудовим процесом.

Для того, щоб дитина пережила задоволення в праці, відчула її красу, побачила значення, важливо зробити закінчення роботи радісним, емоційно насиченим.

У результаті спеціального дослідження, проведеного у Вінницьких загальноосвітніх школах, ми виділили основні недоліки поєднання трудового та естетичного виховання в сучасній початковій школі зумовлені звуженим розумінням завдань трудового виховання дітей:

- 1) праця і естетика надзвичайно відірвані одна від одної;
- 2) вузька орієнтація трудового навчання дітей на формування конкретних трудових навичок;
- 3) відсутність орієнтирів сучасної шкільної практики на духовне мотивування дитячої праці;
- 4) ігнорування художньо-естетичних компонентів розвитку трудової активності дітей;
- 5) використання в переважній більшості репродуктивних завдань, відсутність вправ пошукового, дослідницького та творчого характеру;
- 6) відсутність системи трудових доручень;

7) недосконалою є позакласна робота з трудового та естетичного виховання (одноманітність форм або їх відсутність взагалі);

8) бар'єр між школою та батьками у процесі трудового та естетичного виховання учнів.

Щоб подолати ці недоліки, варто дотримуватись основних педагогічних умов реалізації взаємозв'язків трудового та естетичного виховання школярів:

1. Формування естетичних мотивів праці молодших школярів.

На сучасному етапі у структурі праці домінує лише технологічна основа, об'єкти праці розглядаються лише як засіб для закріплення певних знань та умінь, а їх можливість естетичного розвитку або відсувається на задній план, або взагалі не враховується.

2. Створення позитивного емоційного фону для організації процесу дитячої праці.

Радість від успішно виконаної роботи – це стимул для майбутньої творчості. Коли пережито перший успіх, почуття впевненості у своїх силах і можливостях, тоді вже не страшно, якщо в майбутньому будуть невдачі. Дитина швидше переборє їх, пам'ятаючи про свої досягнення.

3. Розширення спектру ознайомлення учнів з різноманітними техніками, які мають художньо-естетичне значення.

Вчителі мають підготувати дітей до практичного життя, необхідно знайомити їх з новими технологіями, які широко використовуються в наш час.

4. Створення естетичних умов праці.

Ці умови становлять важливий компонент естетики. До них належать гігієнічні вимоги, естетичне ставлення до інструментів, бережливе відношення до матеріалів, культура праці і т.д.

5. Орієнтування результатів праці на естетичні критерії.

Враховання естетичних критеріїв дає змогу привчити дітей виготовляти вироби за законами краси.

6. Систематичний підхід до організації загальновиховної роботи з молодшими школярами у єдності її класного та позакласного компонентів.

Саме така цілісна система дозволяє кожному учневі знайти можливість для розвитку своїх індивідуальних здібностей і нахилів. Це умова формування емоційно-цілісного відношення до світу і здатність реалізувати сформовані погляди і переконання в практичному житті.

Урахування усіх цих умов допоможе творчому педагогу домогтись значних успіхів у розвитку творчих здібностей молодших школярів, естетичного смаку, у вихованні позитивного ставлення до праці.

У результаті проведеної роботи ми виділили два шляхи реалізації взаємозв'язку естетичного і трудового виховання молодших школярів у системі навчально-виховної роботи початкової школи:

1) Удосконалення методики проведення уроків праці в початковій школі за рахунок:

а) естетизації процесу праці;

б) наповнення змісту трудового навчання завданнями, які мають декоративно-прикладний характер;

в) орієнтування результатів праці на естетичний критерій;

г) урахування художньо-естетичних компонентів розвитку трудової активності дітей;

д) урізноманітнення технологій;

е) індивідуалізації трудових знань.

2) Посилення взаємозв'язків трудового та естетичного виховання молодших школярів у процесі позакласної роботи за рахунок урізноманітнення форм і методів виховної роботи, зокрема:

а) *бесід* (народознавчого, історичного, профорієнтаційного спрямування): «Про що розповів старий бриль», «Коли з'явився одяг», «Вишиваю я узори», «Пригоди маленької соломинки», «Чим цікава професія перукаря» і т.д.;

б) *екскурсій* (в музеї, на виставки, виробництво);

в) *конкурсів*: «Агенство моделей», «Найкраща зачіска», «Я – Лісовичок», «Всесмійка» і т.д.;

г) *ігр-подорожей*: «Країною майстрів», «Подорож до бабусиної скрині», «Цікава дорога до дитячої іграшки», «Королівством Всесмійок» і т.д.;

д) *КТС*: «Пташина їдальня», «Зелений квітник», «Наше маленьке озерце», «Бабусина хата», «Ляльковий театр», «Магазин м'якої іграшки» і т.д.;

е) *гуртків*: «Фабрика сувенірів», «Майстерня чудових саморобок», «Юні майстри», «Майстерня юних умільців», «Лікарня для книг», «Всім допоможемо» (ремонт одягу); «Майстерня мрій».

На наш погляд, прискорення процесу поєднання трудового та естетичного виховання учнів початкової школи залежить від:

- 1) внесення суттєвих змін у програму з трудового навчання;
- 2) забезпечення школи ефективними навчальними посібниками, які б допомагали вчителю у здійсненні інтеграції трудового та естетичного виховання;
- 3) розширення кола наукової та методичної літератури з цього питання;
- 4) збагачення матеріальної бази школи, починаючи зі спеціального приміщення, інтер'єру і закінчуючи гарними інструментами і якісними матеріалами;
- 5) упровадження широкого спектру гуртків і секцій з трудового навчання;
- 6) поліпшення фінансового забезпечення системи трудового та естетичного виховання дітей.

Висновки. Враховуючи передовий педагогічний досвід і результати спеціального дослідження, варто підкреслити, що основна увага в трудовому вихованні нині переважно звертається на технічну сторону виконання виробу (вирізання, наклеювання), а не на естетичний бік праці. На жаль, праця і естетика дуже відірвані одна від одної. Тому основне завдання вчителів – зменшити цей бар'єр, навчити дітей виготовляти виріб за законами краси.

Література:

1. Кучерюк Д.Ю. Эстетика труда. Ценностные отношения. Творчество. Человек. – К.: Вища школа, 1989. – 147 с.
2. Бабаніна І.В. Естетичне виховання молодших школярів // Початкове навчання та виховання. – 2008 вересень (27). – С. 2 – 15.
3. Горобець Н. Формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами мистецтва // Рідна школа. – 1999. – № 11. – С. 46 – 49.
4. Данилова О. Трудове навчання, як засіб формування естетичного смаку // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – № 2. – С. 11 – 13.
5. Сова М. Інтеграція художньо-естетичних знань в сучасній парадигмі освіти // Рідна школа. – 2003. – № 3. – С. 30 – 32.

У статті розкрито педагогічні умови та основні шляхи реалізації взаємозв'язку естетичного і трудового виховання молодших школярів у системі навчально-виховної роботи початкової школи.

Ключові слова: естетичне виховання, трудове виховання, педагогічні умови, естетика праці.

В статье раскрыты педагогические условия и основные пути реализации взаимосвязи эстетического и трудового воспитания младших школьников в системе учебно-воспитательной работы начальной школы.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, трудовое воспитание, педагогические условия, эстетика труда.

In the article pedagogical terms and basic ways of realization of intercommunication of aesthetic and labour education of junior schoolchildren are exposed in the system of educational-educator work of initial school.

Keywords: aesthetic education, labour education, pedagogical terms, aesthetics of labour.